

رقابت‌پذیری دانش‌آموزان: فرصت یا تهدید

فریده صمدی

کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی

ونکوور کانادا

در اکثر مواقع رقابت در زمانی اتفاق می‌افتد که دو طرف در تلاش برای رسیدن به هدفی باشند و نتوانند آن هدف را به اشتراک

رقابت به مثابه‌ی یک هم‌آوری یا مسابقه‌ی بین دو یا چند گروه اقتصادی، اجتماعی، علمی، سیاسی، فرهنگی و یا ورزشی است.

فرصت‌ساز است یا تهدیدکننده؟ بررسی‌ها نشان می‌دهند که از رقابت به دوگونه یاد شده است.

۱- رقابت به معنای مقایسه با خود

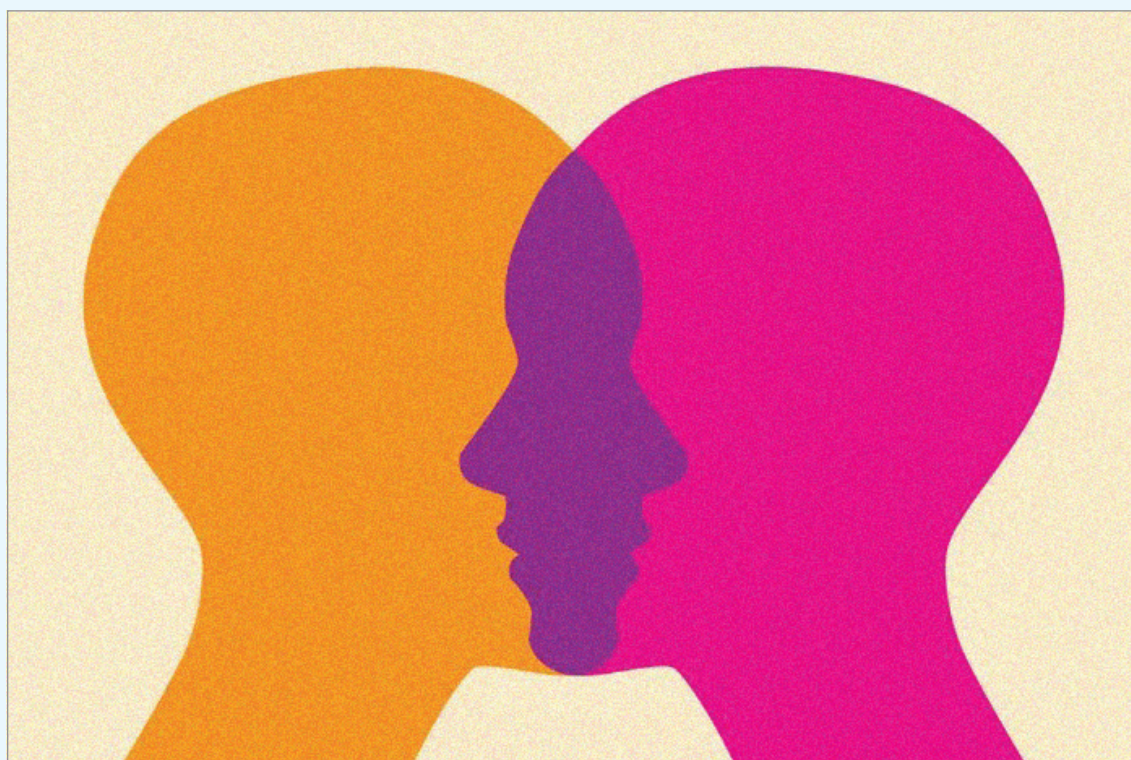
۲- رقابت به معنای مقایسه با دیگران

در این مقاله سعی شده است که به اختصار به بررسی و مرور هر دو این نظریه‌ها پرداخته شود:

رقابت به معنای مقایسه دانش‌آموز با خود

در این شکل از رقابت، توانایی‌های منحصر به فرد دانش‌آموزان مورد توجه قرار دارد. هر دانش‌آموز با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و رشد و پیشرفتی که در گذشته داشته‌است مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد، که این بررسی و ارزیابی در رابطه با هر دانش‌آموز، و مخصوص خود آن دانش‌آموز است و ضمن اینکه رابطه با دانش‌آموزان کلاس

بگذارند. رقابت معمولاً پدیده‌ای است که بین موجودات زنده‌ای که در محیطی مشترک همزیستی دارند رخ می‌دهد. رقابت به‌عنوان یک اصل کلیدی و مهم در بسیاری از رشته‌های علوم پذیرفته شده است در آموزش و علوم آموزشی نیز از رقابت به‌عنوان یکی از پویاترین روش‌های یادگیری برای دانش‌آموزان استفاده می‌شود. برخی معتقدند که رقابت در حالت تضاد با همکاری است، با این حال برخی بر این باورند که در بسیاری از موارد ترکیبی از همکاری و رقابت در بسیاری از زمینه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. رقابت در مدرسه و محیط‌های آموزشی یک عنصر اساسی در زندگی تحصیلی دانش‌آموزان است. مبنای این رقابت‌ها عمدتاً مقایسه می‌باشد. سؤالی مهم که در این زمینه مطرح است این است که در فرآیند یاددهی - یادگیری، رقابت

یکسان نیست. این مقایسه فرد با خود یا به عبارتی این برداشت از رقابت، معطوف به ملاحظه تفاوت‌های فردی است و رشد، پیشرفت، خلاقیت، خود تنظیمی و خودکار آمدی را با خود و مهم‌تر از همه انضباط درونی که پایدارترین نوع انضباط است را برای دانش‌آموز به همراه خواهد داشت. در این شیوه، ملاک سنجش برای همه فراگیران یکسان نیست و خصوصیات بی‌نظیر و زمینه‌ی قبلی عملکرد هر دانش‌آموز مبنای کار معلم قرار می‌گیرد. در این روش معلم سعی می‌نماید که میان استعداد‌های گوناگون دانش‌آموز نظیر استعداد‌های ادبی، ورزشی، هنری، ریاضی و... مقایسه‌ای داشته باشد. محصول این مقایسه، انضباط درونی است که پایدارترین نوع انضباط محسوب می‌شود. این روش می‌تواند بین شرایط گذشته، حال و آینده‌ی دانش‌آموزان رقابت ایجاد کند. همانگونه که در ابتدای مقاله ذکر شد رقابت در بسیاری موارد در برابر همکاری قرار دارد. امروزه در مدارس، انجام امور آموزشی بیشتر بر مبنای انگیزش درونی، همکاری و مشارکت جمعی می‌باشد و در نظریات جدید یادگیری بیشتر بر روی همکاری و مشارکت دانش‌آموزان با یکدیگر در فرآیند یاددهی - یادگیری تأکید می‌شود. محصول این رقابت فراگیران با خود، این است که دانش‌آموزان از درون به فعالیت و تلاش بیشتر واداشته‌شده و خودشان را در فرآیند یادگیری، به شکل خود تنظیم‌گر، خلاق، فکور و فعال بار می‌آورند. تمامی این موارد در راستای اهداف آموزشی است. امروزه نظریات نوین آموزش و یادگیری نیز، غایت آموزش را رساندن دانش‌آموزان

به خود تنظیم‌گری، کارآفرینی، اهل تأمل و فکور بودن تعریف می‌کنند. چنین نگاهی از رقابت، نقش فرصت‌سازی را برای نظام تعلیم و تربیت با خود به ارمغان خواهد آورد. این تعریف از رقابت، دانش‌آموزان را برای رسیدن به اهداف بزرگ‌تر در زندگی‌شان آماده می‌کند و ترس از شکست خوردن را در آنها از بین می‌برد. علاوه بر این، آنها را تشویق می‌کند که عملکرد خود را بهتر از قبل نموده و برای اهداف‌شان سخت تلاش کنند. والدین و معلمان باید اجازه بدهند تا دانش‌آموزان شکست بخورند و سپس راه تلاش بیشتر و صحیح را به آنها یاد بدهند. پس لازم نیست والدین بیش از حد به فرزندان‌شان کمک کنند که آنها یا اصلاً شکست نخورند و یا سختی و فشار شکست خوردن را تجربه نکنند. این تعریف از رقابت برای فرآیند یاددهی - یادگیری فرصت‌ساز است. چرا که شناخت خود، ارتقاء قابلیت‌های فردی، سخت‌کوشی، اعتماد به نفس، تلاش‌گری، خود تنظیمی و خودکارآمدی و خلاقیت را با خود به همراه خواهد داشت که باید مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان آموزشی و درسی، مربیان و اولیای دانش‌آموزان قرار گیرد. آثار انگیزشی این نوع از رقابت بالا است و به کارآمدی بیشتر نظام آموزشی منجر می‌شود.

رقابت به معنای مقایسه دانش‌آموز با دیگران

در این نوع از رقابت، دانش‌آموزان با یکدیگر مقایسه می‌شوند و هر دانش‌آموز سعی می‌کند از دیگری پیشی‌گیرد و خودش موفقیت لازم را به دست آورد. در این روش ملاک سنجش برای همه دانش‌آموزان یکسان است و همه‌ی آنها

خود را با دیگران مقایسه می‌کنند که متأسفانه روش صحیحی برای ایجاد انگیزه در آنها نیست. زیرا هر دانش‌آموز از ویژگی‌ها و استعدادهای منحصر به خودش برخوردار است و قرار نیست شبیه دیگران باشد. مقایسه انسان‌ها با یکدیگر با اصل تفاوت‌های فردی و یگانگی هر انسان منافات دارد. زمانی که دو نفر به یکدیگر به رقابت می‌پردازند، در واقع به مقایسه توانایی‌ها و اثبات برتری‌های‌شان اقدام کرده‌اند. ادامه رقابت منفی و شکست‌های متوالی، احتمالاً عواقب سوء را به دیگر زمینه‌های زندگی سرایت خواهد داد. این تعریف از رقابت تهدید کننده است و نظام آموزشی را با چالشی سخت مواجه خواهد نمود. چالشی که به فاصله‌گرفتن نظام آموزشی از اهداف کلان خود که تربیت دانش‌آموزان است منجر خواهد شد. نکته مهم در این زمینه این است که مقایسه دانش‌آموز با سایر دانش‌آموزان نه تنها آنها را از دستیابی به اهداف آموزشی (خلاقیت، خود تنظیم‌گری، سخت‌کوشی، پرکوشی، تلاش، خودکارآمدی، اعتماد به نفس و...) دور می‌سازد بلکه باعث

براساس یک ملاک مشخص ارزیابی می‌شوند و در نهایت تعداد معدودی برنده شده و اکثراً بازنده و نهایتاً از دور خارج می‌شوند. این موضوع تنش‌زا با رغبت دانش‌آموزان همراه نیست و دانش‌آموزان فطرتاً تمایلی به رقابت با یکدیگر در این مسیر ندارند و فطرت پاک آن‌ها بیشتر به سمت دوستی و رفاقت گرایش دارد. اما متأسفانه این فطرت پاک از طرف خانواده و بعضاً نظام‌های آموزشی به‌سوی رقابت، حسادت، کینه و دشمنی سوق داده می‌شود. کارآمدی این نوع از رقابت بسیار پایین بوده و حتی در بسیاری از موارد، اثرات سوء و تأثیرات منفی بی‌شماری را از خود به جای خواهد گذاشت. اصولاً پیامدهای آموزشی این نوع از رقابت‌ها با اهداف اساسی نظام تعلیم و تربیت مغایر است. چرا که رقابت یک ابزار انگیزشی بیرونی است که در مقایسه با ابزارهای انگیزشی درونی، آثار آن محدود است. به نظر می‌رسد بسیاری از مدارس خصوصاً در کشورهای جهان سوم در کاربرد رقابت به‌عنوان یک ابزار انگیزشی بیرونی افراط می‌کنند. بسیاری از والدین فرزندان

تبدیل می‌شود. به اعتقاد برخی از محققین آموزشی اگر در قبال یادگیری فراگیران به آن‌ها پاداش بدهیم یادگیری ارزش واقعی خود را از دست می‌دهد و علاقه آن‌ها به یادگیری کاهش می‌یابد.

- ایجاد کینه، دشمنی، حسادت در میان شاگردان.
- عدم تفکر پیرامون مطالب. ایجاد جو رقابتی در میان دانش‌آموزان، فرصت تفکر را از آن‌ها سلب می‌کند.

جمع‌بندی

نظام‌های آموزشی و خانواده‌ها برای آماده‌کردن دانش‌آموزان با مسائل و چالش‌های فرآروی فرآیند یاددهی-یادگیری، لازم است دانش‌آموزان را به مقایسه با خود تشویق نمایند. چرا که آموختن مقایسه با خود، به دانش‌آموزان کمک می‌کند که شناخت بهتری از خود کسب نمایند. شناخت فرد از خود، به آگاهی از نقاط قوت و ضعف خویش منجر می‌شود که پیامد این شناخت، ارتقاء عزت نفس، خلاقیت و خود کارآمدی، ایجاد انگیزه، عاطفه مثبت نسبت به تحصیل و مدرسه و نهایتاً بهبود یادگیری خواهد بود.

بروز عاطفه منفی در آنان شده که به بدبینی و بی‌علاقگی آنان به آموزش و یادگیری منجر خواهد شد و یا در حالت افراطی آن، شکل‌گیری رفتارهای پرخاشگرانه در دانش‌آموزان ایجاد خواهد نمود. از این رو سایر پیامدهای ناگوار این نوع رقابت در نظام آموزشی عبارت است:

- تنبیه اکثر فراگیران
- ایجاد غرور در فرد تشویق‌شده و متوقف‌شدن او در حدی معین و عدم استفاده از همه استعدادهای خود

- ایجاد اضطراب و تشویش دائمی در فردی که در حضور جمع به خاطر داشتن لیاقتی خاص تحسین شده است، این دانش‌آموزان در بسیاری مواقع نگران‌اند که مبادا از موقعیتی که در حضور همگان کسب کرده‌اند، تنزل نمایند. در مواردی مشاهده می‌شود که چنین دانش‌آموزانی دچار شکست تحصیلی شده‌اند که دلیل آن در برخی موارد اضطراب ناشی از این موقعیت، یا منزوی‌شدن به سبب محسود واقع‌شدن باشد.

- جابه‌جاشدن هدف و وسیله. تشویق وسیله است اما در چنین شرایطی به هدف